

Kulkijapoika on nähnyt sen

Kirjoituksia nykyhistoriasta

Toimittaneet

Kimmo Rentola & Tauno Saarela

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura
Helsinki 2014

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura

© Kirjoittajat ja toimittajat

Kansi ja taitto Raimo Parikka
Kannen kuva Aleksi Siltala

ISBN 978-952-5976-24-3 (nid.)
ISBN 978-952-5976-25-0 (PDF)

Hansaprint Helsinki 2014

Sisällys

<i>Kimmo Rentola</i> Historiantutkija Mikko Majander	 7
<i>Antti Majander</i> Mikko of Letters	 23
<i>Aleksi Siltala</i> Wie es eigentlich gewesen – 1980-luku Mikko Majanderin elämässä	 28
<i>Pauli Kettunen</i> Sosiaalidemokratia Suomessa	 40
<i>Maria Lähteenmäki</i> Mantere & Sarva, miehet jotka retusoivat Suomen historian pitkän linjan	 54
<i>Jorma Kalela</i> The Linguistic Turn in Retrospect	 75
<i>Jussi Pakkasvirta</i> Latinalaisen Amerikan tutkimuksen historiasta ja monitieteisyydestä	 92
<i>Seppo Hentilä</i> Finland as the First Target of the Hallstein Doctrine	 116
<i>Louis Clerc</i> Des lendemains qui déchantent? Le parti socialiste français après deux ans de presidence Hollande, 2012–2014	 131
<i>Jarkko Vesikansa</i> Taistelu taloudesta	 151

<i>Antti Kaihovaara & Sakari Saaritsa</i>	
Koulutusinvestoinnit, kotitalouksien resurssienjako ja yhteiskuntaluokka 1900-luvun alun Suomessa	 174
<i>Joni Krekola</i>	
Poliittinen historia, romaanitaiteen aputiede	 198
<i>Aappo Kähönen</i>	
Aatteet, konfliktit ja politiikka. Hugo Prattin historiakuva Corto Maltese -sarjakuvissa	 210
<i>Tauno Saarela</i>	
Kuunneltavaa vai tanssittavaa? Jazz, iskelmä ja rock Terässä 1945–1970	 233
Kirjoittajat	 256

Historiantutkija Mikko Majander

Mikko Majander hahmottui näköpiiriini 1980-luvun lopulla Työväen arkistossa, jossa hän teki graduaan. Tukka kuin nuorella Bob Dylanilla, spittarit, mustat pillifarkut – miten tuollainen rockkukko voi noin uppoutua *sosiaalidemokraattien* arkistopapereihin? Luulisi kiinnostuksen suuntautuvan aivan toisaalle. Niin toden totta suuntautui, mutta *myös* tuohon suuntaan. Väärin arvioin myös habituksen: siinä olikin jazzmies.

Meni monta kertaa arkistossa ettei puhuttu mitään, kumpikin vain teki työtään hiljaisessa huoneessa, minä Karkkilan historiaa. Mikko on sosiaalisesti luonteva ja kyvykäs, mutta myös pidättyväinen ja kohtelias eikä tuppaudu. Kohteliaisuus olikin suunnilleen ainoa moite, jonka vastaväittäjä Henrik Meinander vuosia myöhemmin sai läpi Majanderin suojauksesta, vähän provosoidulla: ”Uskallatteko olla eri mieltä kuin professori J. Nevakivi?” Väittelijä vakuutteli, että painotuseroja oli, esimerkiksi sotakorvausten merkityksen arvioinnissa.¹ Oli kai muutakin, mutta enempää hän ei halunnut sanoa.

Majanderin myöhemmän kertoman mukaan hän ja muut 1985 aloittaneet poliittisen historian opiskelijat tiesivät elävänsä historiallista aikaa. *Paasikiven päiväkirjat* paljastivat Suomen linjan yöpuolen, Neuvostoliitossa tuli valtaan Gorbatšov ja alkoi *glasnost*, julkitulojen aika, jolloin totuuksia ensin tihkui ja lopulta tulvi esiin. Melkein kuin itsestään kiinnostus kohdistui ”kylmään sotaan, isoon ilmiöön, joka veteli viime henkosiaan.”² Ja niin kuin usein jonkin loppuessa, uusin silmin nähtiin myös sen alkaminen.

Opinnäytteiden pitkä marssi

Majanderin pro gradu valmistui 1990. Aiheena oli Suomen SAK:n hankala asema, kun kylmä sota jakoi kansainvälisen ammattiyhdistysliikkeen kahteen leiriin.³ Päällimmäisenä työssä näkyi tekijän intohimo historiaan, lähteisiin ja tulkintoihin, historian merkitykseen tässä päivässä. Tämä oli jotain aivan muuta kuin väsyneen kollegan – alan professorin – tokaisu: ”Voin kyllä sanoa, että historia ei mua kiinnosta.”⁴

Tätä nuorta miestä kiinnosti. Jo gradussa erottuivat selkeästi tutkijan intohimon pääkohteet: kansainväliset suhteet, sosiaalidemokratia, kylmä sota, 40-luku. Kolme neljästä samoja kuin minulla, joten puhuttavaa riitti kun alkuun päästiin. Neljännen teeman kohdalla täydensimme toisiamme: minulla kommunismi, hänellä sosiaalidemokratia. Tässä sain kohdata varsinaisen rariteetin: intellektuelli, jonka intohimo kohdistui sosiaalidemokratiaan, vieläpä sen perinteiseen mainstreamiin. Siihen mennessä tutut SDP-henkiset intellektuellit olivat kaikki kallellaan vasemmistosiipeen tai ainakin poseerasivat niin.

Majander ei ollut eikä ole pukari eikä edes puolueen jäsen, vaan nimenomaan tutkija, joka on aina tarkastellut myös SDP:tä analyttisin silmin, mutta suistumatta intellektuellien itsetarkoitukselliseen besserwiseröintiin. Hänessä on onnistunut se, mitä Max Weber piti vaikeana saada aikaan, ”miten kuuma intohimo ja viileä suhteellisuudentaju voidaan pakottaa yhteen ja samaan sieluun?”⁵ Kommunismi ei aatteena eikä etenkään käytäntönä liene Majanderia koskaan puhutellut, mutta myös sen piirin elämäntapakokeilujen ja kulttuurin ilmiöt kyllä herättivät mielenkiintoa, Kollontai, Neruda, Majakovski.⁶

Gradunsa voimalla Majander pääsi poliittisen historian assistentiksi, jossa tehtävässä meni runsas vuosikymmen. Kuten tavallista, assistenttuuri hidasti opinnäytteiden valmistumista, mutta toisaalta siinä rakentui tutkija- ja opettajapersoonallisuus ja joka suuntaan haaroittuva verkosto. ’Vuoden opettajan’ legendaarisen proseminaarin kasvatteja tulee vastaan tutkijoina, journalisteina, virkamiehinä. Jokainen heistä muistaa historian tulikasteensa

Assistentti Mikko Majander pohdiskelee 60-lukua seminaarissa 1990-luvun alussa. Kuva: Kansan arkisto.

muurien murtumisen, reikälippujen ja Neuvostoliiton hajoamisen jälkeisinä nopeina vuosina.

Itäisen Saksan valtion sopiva katoaminen Euroopan kartalta säästi Majanderin DDR-yhteistyöltä, joka oppiaineessa aiemmin oli tiivistä.⁷ Ikä säästi hänet tutkijana myös 70-lukulaisilta yrityksiltä päkistää historia marxismin teoriamuottiin. Se yritys johti monesti – joskaan ei aina – laihoihin ja kaavamaisiin tuloksiin. Osmo Jussila on varmaan syystä itsesensuroinut laatimansa marxilaisen Suomen historian, joka monisteena oli aikoinaan kuuluisa *samizdat*. Marxia itseään epäilisin Majanderin kyllä jonkin verran lukeneen, lukumies kun on, ainakin *Brumairekuun* tyyliä historiaesseitä, joissa Marx on parhaimmillaan.

Gradusta jalostui lisensointityö (1997), jonka muoto oli Majanderille sittemmin tyypillinen mutta poliittisessa historiassa vielä harvinainen: viisi tutkielmaa. Siitä meni vielä seitsemän

vuotta väittelyyn, sillä tutkija hioi ja hioi, antoi aineiston muhia, kypsyyä ja tekeytyä, julkaisi vielä yhden artikkelin ja sitten vielä yhden, kunnes niitä oli kaikkiaan *kaksitoista*. Nykysäännöt sallivat väittelyn kirjalla, johon on koottu *kolme* tieteellistä artikkelia ja niiden yhteenveto. Kun historia ei ole nuorten nerojen laji, Majander ei selvästikään halunnut olla liian nuori kirjoittamaan historiaa, niin kuin Leon Battista Alberti arvioi itsensä.⁸ Kun Mikko viimein vei nippunsa tiedekuntaan esitarkastusta varten, merkitsin että ”ei pystynyt enää estämään sitä.”⁹

Kypsä väitöskirja

Väitöskirjan otsikoksi tuli *Pohjoismaa vai kansandemokratia? Sosiaalidemokraatit, kommunistit ja Suomen kansainvälinen asema 1944–51*. Nostaakseen vaikeusastetta Majander päätti tehdä kaksi versiota: varsinainen väitöskirja sisälsi alkuperäiset erikieliset artikkelit sellaisenaan ja niiden laajan yhteenvedon, mutta Suomalaisen kirjallisuuden seuran sarjaan tuli virtaviivaistus, jossa artikkeleista jalostui kohtalaisen yhtenäinen ja kokonaan suomenkielinen esitys.

Ensimmäisen artikkeliväitöskirjan oppiaineessa tehnyt joutui argumentoimaan valintansa puolesta: ”Artikkelimuoto (...) antaa notkean mahdollisuuden seurata levotonta mielikuvitusta ongelmaakeskeisesti, ilman että jostakin aihealueesta tai ajanjaksoista pitäisi sanoa kaikki.” Toisaalta artikkelien suuri määrä vei yhteen koottuna kyllä lähelle ’kaiken’ sanomista. Majander väyläytti muodonvalintansa taustalla postmodernia sukupolveaan, jota ”kiinnostaa historian monikerroksellisuus ja näkökulmien vaihtelu – siis irtautuminen yhdestä oikeasta historiasta. Missään tapauksessa en kuitenkaan hyväksy postmodernia äärirelativismia. Pluralistinen ote ei siedä sen kevyempää lähdekritiikkiä tai huolettomampaa tutkijanotetta kuin mikään muukaan ote.”¹⁰

Isosta kirjasta voi nostaa esiin ensin Majanderin kyvyn tarttua suurimpiin kysymyksiin ja ennakkoluulottomuuden ajatella uudelleen sellaista, minkä moni ottaa annettuna ja tunnettuna.

Ainakin periaatteen tasolla suuri kysymys on periodisaatio: mikä on jonkin aikakauden luonne? mistä se alkaa ja mihin päättyy? miksi juuri silloin? Suomen sodanjälkeisen poliittisen historian periodisaatio jähmettyi jo 1950-luvun puoliväliin mennessä Lauri Hyvämäen lanseeraamaan käsitteeseen ”vaaran vuodet 1944–1948”,¹¹ jota sitten lähes kaikki ovat soveltaneet. Vuoden 1944 osalta Majander korosti katkoksen suhteellisuutta; jos verrattiin muihin maihin, Suomessa ”jatkuvuus voitti katkoksen.”

Vuoden 1948 kohdalla argumentti oli drastisempi. Majander selitti, että labiili vaihe kesti paljon pitempään, vähintään alkukeksään 1950, jolloin Neuvostoliitto ensi kertaa sodan jälkeen hyväksyi sellaisen Suomen hallituksen (Kekkonen), jossa kommunistit eivät olleet mukana. Senkin jälkeen tuli vielä Korean sodan volaatiili alkuvaihe, joka heijastui myös Kremlin Suomen-politiikkaan. Vakuuttava argumentointi ei kenties ole kantautunut aivan kaikkien silmiin, koska Majander ajoi rauhallisesti argumentin paljaalla voimalla, polemisoimatta erityisesti ketään vastaan. Jotkut höyhensarjalaiset kuvittelevat, että jos haastaa räksyttävään sävyyn jonkun kovan nimen, tässä vaikka Tuomo Polvisen, nousee itsekin ikään kuin samaan kehään. Turha toivo, ei se niin mene.

Toinen korostus ja havainto on pohjoismaisuus, jonka Majander nosti väitöskirjansa otsikkoon kansandemokratian vastakohtaksi ja vastaukseksi siihen paljon puituun kysymykseen, miksei Suomesta tullut kansandemokratiaa. Noin tiivis vastaus vaatii lisäselvittelyä, jota laajassa väitöskirjassa paljon saadaan. Kiteytyksenä se toimii loistavasti. Suomenkielisten nykyhistorioitsijoiden joukossa Majander on johtavia pohjoismaisuuden ymmärtäjiä ja tulkitsijoita, paljolti syvällisen sosiaalidemokratian tuntemuksensa ansiosta. Sen se näet vaatii.

Pohjoismaisuudesta on lyhyt askel koko kansainvälisten suhteiden näkökulmaan. Majander on sitä mieltä, että Suomi voidaan integroida osaksi kansainvälistä historiaa, ”suomalaisen *Sonderwegin* ei tarvitse tehdä maasta marginaalista kuriositeettia.”¹² Hän kuuluu niihin tutkijoihin, jotka pystyvät katsomaan Suomea myös ulkopuolelta, ei vain subjektina vaan myös muiden objektina, jos edes objektina, jäämättä kaluamaan sitä, mitä

”me” olemme tahtoneet, tehneet ja tunteneet. Tuo terminologia muuten olisi yksi ero mainittuun J. Nevakiveen, joka entisenä diplomaattina puhuu luontevasti ”meistä” puhuessaan Suomen valtion- tai sodanjohdosta. Tämä ei tarkoita sitä, ettei Nevakivellä olisi kansainvälistä näkökulmaa.

Historiantutkimuksessa tuppaa olemaan niin, että toisaalta on työmuurahaisia, jotka raatavat arkistoissa ja kuurnitsevat detaljeja, ja sitten on teoriaherroja (ja jokunen rouvakin), jotka ajattelevat korkeammassa sfääreissä likaamatta käsiään kuokanvarressa. Eniten sitä kuitenkin arvostaa sellaisia, joilla on ajattelua, yleistyksiä ja suuria kaaria, niin kuin edellä vilautettiin, mutta toisaalta myös ankaraa raadantaa ihan itse alkuperäisen aineiston ryteikoissa. Majander työskenteli väitöskirjaansa varten kahdeksan maan arkistoissa, ja voi lyödä vetoa että oli päiviä joina hän sydämestään yhtyi Lawrence Stonen huokaukseen, että ”archival research is a special case of the general messiness of life.”¹³ Mutta toisaalta näkee sen nautinnon, mikä tulee löytämisestä, perehtymisestä, punnitsemisesta kaikessa rauhassa, sinnikkyyden tuomasta ymmärryksestä ja järjestyksestä, aikalaislähteiden lumosta ja todistusvoimasta.

Oxford ja esseet

Assistenttikausien välillä Majander hankkiutui sapattivuodelle 1995–96 Oxfordin yliopiston St Antony’s Collegeen. Se kausi toi Britannian paremmin tutkijankatseen piiriin, mutta tärkein vaikutus oli sittenkin toisaalla.

Jo hapuiltu tai haaveiltu suunta historiaeseen pariin näet loksahti siellä paikoilleen. Eväinä Helsingistä oli akateemisten opettajien jatkuva kolumnointi ja ainejärjestölehti *Poleemin* perinne, ja paikan päällä Oxfordissa sai uppoutua anglosaksisen esseen elinvoimaan, Isaiah Berlinin traditioon. Alan Bullockin hän tapasikin, Timothy Garton Ash oli parhaassa vedossa Itä-Euroopan murroksen historiaesseistinä, mutta varsinaiseksi esikuvaksi nousi Tony Judt (1948–2010), joka massiivisen lukeneisuutensa

pohjalta liikkui suvereenin vaivattomasti kulttuurin ja politiikan teemoissa.¹⁴ Kypsan Judtin aatteetkin (oman määritelmänsä mukaan ”a universalist social democrat”¹⁵) osuivat lähelle.

Kenties suuntautumiseen kohti esseitä vaikutti myös kaupungissa talvet oleskellut Pekka Suhonen (1938–2011), viime vuosikymmenten kirkkain suomalainen kulttuuriesseisti.¹⁶ Hän asui melkein naapurissa ja teki usein kävelyjä jokivarteen, kun Mikko irvisti St. Antony’sin soutujoukkueessa.

Historiaesseestä tuli Majanderin leipälaji, tosin ’leipä’ tässä vain vertauskuvallisessa mielessä. Sekä aiheiden että mittojen suhteen kirjo on ollut laaja, kolmen liuskan kolumneista sadan sivun tutkielmiin. Laji sallii kulttuurin ja politiikan kytkemisen toisiinsa, ajatuksen hyppelyt ja rönsyt, teeman- ja rytminvaihdokset, laajat kaaret mutta myös tiukat kiteytykset. Majanderista kehittyi mestari, jonka veroisia ei historia-alalla juuri ole.

Osa pitkistä esseistä on täysiä historiantutkimuksia, etenkin artikkelit Väinö Tannerin symbolimerkityksestä,¹⁷ sodan ajan pitkästä parlamentista¹⁸ sekä vuoden 1956 presidentinvaalista.¹⁹ Näissä Majander osoitti paitsi kirjoittajan kykyjään myös taitoaan löytää läpikotaisin tutuista aihepiireistä jotain aivan uutta joko katsomalla uudesta näkökulmasta tai sitten kaivautumalla lähteiden lähiluennalla siihen, missä vaiheessa erilaiset myytit ja luulot ovat syntyneet ja lähteneet kiertämään, kunnes niistä on tullut kaikkialla toistettuja totuuksia.

Edellistä vaihtoehtoa edusti Eduskunnan historiateos, jossa Majander toi tarkasteluun kansanedustajien henkilökohtaiset menetykset sodassa, useimmiten tietysti pojan tai poikien kaa tumisen. Se toi tuttuun aiheeseen uuden ja voimakkaan draaman kaaren.

Vuoden 1956 presidentinvaalin tarkasteluun tuoreuden puolestaan toi se vaiva, jolla Majander kaivoi eri kerrostumien alta alkuperäisen tapausten kulun ja tuoreeltaan muistiin merkityn. On suorastaan hämmästyttävää, miten paljon sellainen avaa, jos aihe on kirjoitettu umpeen.

Samalla tavalla Majander kuori Neuvostoliiton ja kommunistien Tanner-vihan kerroksia. Tässä tematiikassa on nähty Tanne-

rin rehabilitointia, eikä sitä voi kiistää, mutta palavimmin sellaisen intressin innostamina ovat askaroineet muut. Majander tulee sukupolvesta, jonka ei alun alkaenkaan tarvinnut enää piitata Stalinin senttareiden aikoinaan lyömästä stigmasta. Ei tarvinnut pyydellä anteeksi, vaan stigmaa saattoi jo tarkastella vailla huonoa omaatuntoa ja rauhallisesti, ottaa selvää, mistä ja milloin se tuli.

Viime aikoina ja alituisen aikapaineen kanssa painiessaan Majander on kehittänyt hyvin lyhyttä esseetä, kolumnin mittaista. Lyhyys ja tiheys, mutta silti oikukkuutta ja rytminvaihdoksia – onnistuessaan sellainen toimii hienosti.²⁰ Tekijästä on tullut nimi, kuten näkyy erään kirjablogistin odotuksista: ”Ehkä tietokirjapuolen listan ensimmäisenä kiinnitin kuitenkin huomioni Mikko Majanderin esseekokoelmaan Lukemisen hulluus, joka jo nimellään puhuttelee ketä tahansa kirjallisuutta harrastavaa. Alaotsikossa sen luvataan sisältävän esseitä kirjallisuudesta ja musiikista, ja koska kirjoittajana on poliittisen historian tutkija, kiinnostavuus on jokseenkin varmaa.”²¹

Tyyli

Esseissä olennaista on tyyli. Väitöskirjasta Henrik Meinander huomautti, että työtä luonnehti ”chandlermaisen kovaksikeitetty tyyli, joka on jo pitemmän aikaa ollut poliittisen historian edustajille tyyppillistä ja selittää miksi heidän kirjojaan luetaan niin paljon.”²² Vertauskuva ei ehkä täysin osu sen paremmin poliittisen historian edustajiin yleensä kuin Majanderiin erityisesti, mutta tyylin vaikutuksen se kyllä näyttää. ”Historioitsijankin kannattaa satsata tyyliin, lukijan viettelemiseen”, on Majander itsekin päättänyt suustaan.²³

Majander jakaa ilman muuta sen perinteisen ajatuksen, että huonosti ilmaistu on huonosti ajateltu, ”inarticulacy surely suggests a shortcoming of thought”, niin kuin Tony Judt muotoili. Tuo nyt on yleinen ajatus, sikäli kun jotain ajatellaan, mutta Majander jakaa myös Judtin asenteen toisen ja harvinaisemman

puolen: epäilevän suhtautumisen liian hiottuun eleganssiin, sujuvuuteen ja retorisiin temppuihin. Judt kertoi nuorena lumoutuneensa iäkkään trotskilaisen Isaac Deutscherin luentosarjasta Cambridgessä, aiheena Venäjän vallankumous. ”The form so elegantly transcended the content that we accepted the latter on trust.” Vei vuosia päästä lumouksesta ja huomata, että esitys oli enemmän fantasiaa kuin Neuvostoliiton historiaa. Judt päätyi päättelemään, että “sheer rhetorical facility, whatever its appeal, need not denote originality and depth of content.”²⁴

Muistan hyvin Majanderin kommentit väitöskirjani (1994) tyylistä. ”Kyllähän tuo Rentolalla vielä menee”, hän sanoi, ”mutta entä jos tuota ruvetaan matkimaan?” Hänen mielestään ’Rentolan koulukunta’ oli tapettava alkuunsa, ennen kuin sellaista ehtisi syntyäkään. En osannut sanoa siihen oikein mitään, mutta kieltämättä kysymys on sittemmin palannut mieleen, eikä vain yhden kerran. Mitä mahdoin olla päästämässä irti? Moni mopo on lähtenyt käsistä.

En muista, että Majanderin tyyli olisi koskaan ryöstäytynyt käsistä. Se on kirjallisesti sivistynyttä, kekseliästä mutta ei temppuilevaa, ja tyylikorva on absoluuttinen, ei floppeja eikä tyhmiä metaforia, ei liioittelua eikä hehkutusta. Jo aika nuorena kirjoittajalla oli tyyliissään sellaista seesteisyyttä ja turhan karsiutumista pois, mikä useimmiten nähdään ns. kypsän tyylin tunnusmerkeiksi.

SDP:n historia

Väitöskirjan jälkeen Majander oli useita vuosia Suomen sosialidemokraattisen puolueen historiantutkijana, tehtävänäan jatkaa Hannu Soikkasen massiivista trilogiaa tuottamalla nide tai kaksi vuosista 1952–75. Käytännössä työ piti alkaa syksystä 1944, sillä Soikkasen kolmannen osan jälkeen on tullut niin paljon uutta aineistoa ja tutkimusta.

Majanderilla oli hyvät pohjat ja hän ryhtyi työhön tarmolla, luki entistäkin enemmän ulkomaista tutkimusta rakentaakseen pohjaa vertailulle, raatoi arkistoissa, ryhtyi jo julkaisemaan ai-

hepiiristä.²⁵ Mainittu satasivuinen artikkeli vuoden 1956 presidentinvaalista kelpaisi melko suoraan historiateokseen, samoin *Demokratiaa dollareilla*, jossa Majander selvitti SDP:n aikoinaan saamaa salaista amerikkalaista ja muuta rahoitusta. Kirjan rungoksi löytyi Tukholmasta SDP:n taloudenhoitajan aikoinaan tallettama aineisto. Tematiikan ja etenkin CIA:n esiintuloa ymmärtääkseni arasteltiin SDP:n johtotasoilla, mutta siitä ei sitten koitunutkaan puolueelle mitään olennaista poliittista haittaa, pikemminkin päinvastoin.

Itse pääteosta, suomalaisen sosiaalidemokratian historiaa, ei kuitenkaan ole kuulunut.

On muutama sellainen historioitsija, jolta tilattu teos tulee täysipainoisena ja vieläpä määräaikaan mennessä. Mutta ehkä tumpi on tilanne, että määräaika lähestyy tai umpeutuu eikä teksti ole vielä valmis. Historiantutkimus on työlästä ja hidasta, niin kuin jokainen vakavissaan yrittänyt pian huomaa. Usein tekijä työn saadakseen suostuu epärealistisen tiukkaan aikatauluun, jolloin toisinaan voi saada lisäaikaa. Mutta sekin kuluu nopeasti.

Tuossa tilanteessa tutkija tavallisimmin runttaa kasaan sen mitä saa kokoon, tavoittelematta tieteellistä huipputasoa ja sitolellen aukot umpeen. Teos tulee hieman myöhässä, mutta tulee.²⁶ Joku toinen panee kansiin suunnitelmia, prosessin kuvailua, ideoita ja luonnoksia ja ilmoittaa tilaajalle, että kas tässä se mitä pyysitte, olkaa hyvä. Ei se aivan väärin ole, ideat saattavat olla nerokkaita ja prosessin kuvaus arvokkaampi kuin mahdollinen lopputulema.

Kolmansilla ei ole lopulta mitään tai juuri mitään. Alkoholien riivaama Seppo Toiviainen lupaili vuosikausia suurta pääteostaan Hegelistä. Kun hän kuoli, tekstiä löytyi kuutisen liuskaa.²⁷ Siinä ei ollut tilauksesta kysymys enkä sano tätä yhtään pilkalla, vaan suru sydämessä. Samoin kävi Matti Viikarin monesti mainitsemalle suurtyölle Adam Smithistä ja Skotlannin valistuksesta.²⁸ Ja nämä kumpikin olivat parhaan tason intellektuelleja, jotka varmaan näkivät teoksensa hahmon, mutta paperille sitä ei enää saanut. Vastaavia, joskin harvoin näin rajuja, tapauksia tunnetaan tilaustutkimusten alueelta.

Majander ei lähtenyt millekään näistä kolmesta tiestä. Kun hän on aina tehnyt työnsä aineiston ja ideoiden ehdoilla, viettelemällä eikä runnomalla, tyytymättä puolitekoiseen, jossain varmaan elää vielä toive, että esiin kasvaisi hänen omat mittansa täyttävä työ SDP:n historiasta.

Jos viipymisen syitä etsii itse aihepiiristä, yksi kompastuskivi on puoluehajaannus, joka tuli heti vastaan. Vanhana tekijänä Hannu Soikkanen ymmärsi lopettaa juuri sen aattoon. SDP:n hajaannukseen kai aikoinaan tyssäsi Lauri Haatajan tutkijantaival ja ehkä pari muutakin uraa. Se oli niin monikerroksinen ja mutkikas tapahtumasarja, on kylmän sodan sisä- ja ulkopoliittikkaa, on puolue, urheilu, ammattiyhdistykset ja mitä muita foorumeita, on toimijoiden puolenvaihdoksia ja hyvin erilaisia vaiheita. Tutkija joutuu jonglöörinä pitämään monta palloa ilmassa. Vaikka myöhempi kommunistien hajaannuskin oli mutkikas, oli eroja. Ulkopoliittisia ilmansuuntia oli siinä vain yksi, SKP ei kontrolloinut sellaista määrää työväenjärjestöjä ja laitoksia, ja sen kiistan osanottajat pysyivät pitkään kerran omaksumallaan kannalla.

Kenties isompi kompastuskivi on tutkijan mentaliteetti. Majander ei ole ison kirjan, tarkemmin sanottuna monografian miehiä, toisin kuin useimmat suomalaisen historian jyytäjät. Tiukasti ottaen hänen ainoa varsinainen monografiansa, siis yhden ja saman teeman tarkastelu alusta loppuun, on *Demokratiaa dollareilla*. Onkohan toista historia-alan dosenttia, jolla olisi vain yksi monografia? Majanderin oppi-isä näyttäisi olevan antiikin Kallimakhos,²⁹ joka hyljeksi jaanausta. *Mega biblion, mega kakon*, hän sanoi: iso kirja, iso munaus.

Kysymys ei Kallimakhoksellakaan ollut siitä, ettei olisi syntynyt tekstiä. Väitetään että hän julkaisi 800 nimikettä, joista on säilynyt lähinnä runoja ja epigrammeja. Toisinaan hänen tekstinsä hyppelhtii levottomasti, vaikka kirjoittaja oli järjestyksen mies, joka ensimmäisenä keksi panna Aleksandrian kirjaston teokset aakkosiin tekijän mukaan. Periaate on vielä 2300 vuotta myöhemmin voimassa Majanderin työhuoneen hyllyssä.

Ajatuspaja / Academia / Eurooppa

Nykyään Majander on Kalevi Sorsa –säätiön toiminnanjohtaja, siis ajatuspajassa, ja järjestänyt kiinnostavia tilaisuuksia, avointa mielipiteiden vaihtoa ja paljon muutakin. Samalla hän jatkaa terävänä ja viileänä aikalaiskommentaattorina. Toisinaan paluu akateemiseen maailmaan kyllä polttee.

Petroskoilainen kollega ja ystävä Ilja Solomeštš sanoi kerran, että ihmisen elämä jakautuu kahtia: aikaan ennen käyntiä Solovetskin luostari- ja vankileirisaarella Vienan merellä ja aikaan sen jälkeen. En tiedä, onko Majanderin elämässä yhtä selkeää vedenjakajaa, mutta jonkinlainen *Sattelzeit*³⁰ hänellä tuntuu olevan käsillä.

Eurooppa? En ole vihkiytynyt Sorsa-säätiön verkostoihin, mutta kyllä huomannut, miten kotonaan Majander on eurooppalaisissa kontakteissa, tuntee taustat joka maasta,³¹ tietää mistä tai kenestä ja miksi kukin säätiö on saanut nimensä, osaa kieliä ja kulttuureita. Alan mahtitekijä on Friedrich Ebert Stiftung, jolla on mammuttimaiset resurssit ja toimintaa 80 maassa. Majanderille ei tuota vaikeuksia ymmärtää, mitä viestii Weimarin tasavallan ensimmäisen presidentin nimi. Alan säätiöiden Eurooppaverkostoa vetää Italian entinen pääministeri Massimo D’Alema, jonka vaiheissa näkyy, millainen kestävyyslaji politiikka on. Näin hänet jo 70-luvulla, kun hän oli Demokraattisen nuorison maailmanliiton johdossa ja vuosikymmenen lopulla Italian kommunistipuolueen kärkimiehiä. Toisinaan tuntuu, että 1900-luvun historian käänneet ovat liian jyrkkiä ihmiselämän pituuteen nähden.

Tekisi mieli saada joskus lukea Majanderin historiaesseitä Euroopasta. Jopa matkakuvauksen formaatissa on onnistuttu: Claudio Magris ja *Tonava*, ja nyttemmin hollantilainen Geert Mak. He eivät ole ammattitutkijoita, mutta eivät paljaita journalistejakaan; välimaastossa tämä kaksikko “address questions that are at least as valid, use methods that are at least as interesting, and have audiences that should be taken at least as seriously as those of academic historians.”³² Makin pieni kirja Istanbulin sillasta yli

Kultaisen sarven on lumoava, eikä huonona voi pitää massiivista yritystä hahmottaa Euroopan 1900-luku käymällä joka paikassa, jopa Helsingissä saakka. Opuksessa on sekä isoja kaaria että silmää detaljeille, sellainenkin pala kuin 50-luvun alussa Euroopan hiili- ja teräsyhteisössä palvelleen virkamiehen haastattelu. Luxemburgin rautateiden entisessä pääkonttorissa ensimmäisiä eurobyrokraatteja oli tusinan verran. Siitä on tultu melkoinen matka.³³

Ehkä Majander kuitenkin menisi tutkimusesseen suuntaan. Hän pilkkaa mielellään saksalaisten raskassoutuista perusteellisuutta verrattuna englantilaiseen ajatuksen lentoon ja tyylin ilmapuuteen, mutta kyllä hänen esseilleen löytyisi mainiota raaka-ainetta sellaisista raskaan sarjan näytöistä kuin Heinrich August Winklerin teos Saksan erityistiestä tai Jürgen Osterhammelin aivan uudenvuodenlainen 1800-luvun historia, muodikkaan globaalihistorian komein esitys. Tai jos itää kohti mennään, Karl Schlögel, jonka lähtökohtana dramaattisen vuoden 1937 neuvostopääkaupungin kuvauksessa on Mihail Bulgakovin *Saatana saapuu Moskovaan*. Juuri politiikan ja kulttuurin limittäminen on Majanderin vahvinta aluetta.

Jäädään odottamaan. Ehkä hän meneekin jonnekin aivan muualle, sinne päin missä tummuu yö ja kuuluu saksofoni.

Viitteet

- 1 Tekijän muistiinpanot Mikko Majanderin väitöstilaisuudesta 11.9.2004 väitöskirjan kappaleen sisäkannessa.
- 2 Mikko Majanderin haastattelu, Tapio Ollikainen, 'Politiikkaa, jazzia ja elävää historiaa', *Yliopisto* no. 2, 2014.
- 3 Mikko Majander (1990) 'Internationaalien välissä: SAK ja kylmä sota kansainvälisessä ammattiyhdistysliikkeessä 1947–51', Poliittisen historian pro gradu, Helsingin yliopisto, Kaisa-kirjasto.
- 4 Tekijän muistiinpano keskustelusta 6.5.2006.
- 5 Max Weber (2009 / 1919) *Tiede ja politiikka: Kutsumus ja ammatti*. Suom. Tapani Hietaniemi ja Riitta Hannula (Tampere: Vastapaino), 128–9.

- 6 Asenne muistuttaa, toki *mutatis mutandis*, sitä minkä nuori Bob Dylan omaksui odotellessaan tyttöönsä Brechtin ja Weillin näytelmän harjoituksista Theatre de Lysissä New Yorkissa. Dylan pysytteli erossa tekstin ideologiasta ytimeästä, mutta kuunteli avoimin mielin ja tunnusti myöhemmin, että ilman balladia merirosvo-Jennystä ei ehkä olisi tajunnut, että on mahdollista kirjoittaa sellaiset kappaleet kuin 'A Hard Rain's A-Gonna Fall' tai 'It's All Right Mama (I'm Only Bleeding)'. Bob Dylan (2004) *Chronicles*. Volume One (New York: Simon & Schuster), 276, 287.
- 7 Negatiivista kommentointia suomalaisesta DDR-ryhmästä ks. Matti Klinge (2005) *Rooma, Moskova, Sesenheim: Päiväkirjastani 2004–2005* (Helsinki: Otava), 56-7.
- 8 Anthony Grafton (2009) *World Made by Words: Scholarship and Community in the Modern West* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press), 43.
- 9 Tekijän muistiinpano 2.12.2003. Mentiin siitä sitten lounaalle tiedekunnan opintosihteerin kanssa. Virkanainen mainitsi erityisesti tulevan väittelijän laventelinsiniset silmät.
- 10 Mikko Majanderin haastattelulausunto, Jussi Vauhkonen, 'Pohjoismaasta ei tullut kansandemokratiaa', *Ennen ja nyt* no. 3, 2014, <http://www.ennenjanyt.net/3-04/majander.htm>.
- 11 Lauri Hyvämäki (1954) *Vaaran vuodet 1944–48* (Helsinki: Otava).
- 12 Mikko Majander (2004) *Pohjoismaa vai kansandemokratia? Sosiaalidemokraatit, kommunistit ja Suomen kansainvälinen asema 1944–51* (Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura), 130.
- 13 Sit. Jon Wiener (2005) *Historians in Trouble: Plagiarism, Fraud and Politics in the Ivory Tower* (New York: The New Press), 210. – "Aloin vihata arkistomateriaalia, yksityiskohtia, keskeneräisyyttä, vajautta, menneisyydessä vallinneen järjestyksen sattumanvaraisuutta ja sirpaleisuutta, materiaalin ristiriitaisuutta ja harhaanjohtavuutta." Juha Seppälä (2012) *Mr. Smith*. Romaani (Helsinki: WSOY), 62.
- 14 Mikko Majander (2010) *Paasikivi, Kekkonen ja avaruuskoira: Historiaesseitä* (Helsinki: Siltala), 8–11; tässä ja jäljempänä myös Juhana Aunesluoman tekijälle antamia tietoja Oxfordin vaiheesta.
- 15 Tony Judt, 'Kibbutz', *The New York Review of Books*, 11 Feb 2010, <http://www.nybooks.com/articles/archives/2010/feb/11/kibbutz/>
- 16 Pekka Suhonen (1973) *Delfiini ja muita esseitä* (Helsinki: Otava); sama (1998) *Yöllä he menivät uimaan ja muita kirjoituksia* (Helsinki: Otava); Pekka Tarkka (2011) Pekka Suhosen nekrologi, *Helsingin Sanomat* <http://www.hs.fi/muistot/Pekka+Suhonen/a1364354654437>
- 17 Mikko Majander (1998) 'Sota-Tannerin synty', teoksessa *...vaikka voissa paistais? Venäjän rooli Suomessa*, toim. J. Selovuori (Helsinki: WSOY), 322-52; sama (2002) 'Tanner-viha ilman naamioita', teoksessa *Työväki ja tunteet*, toim. E. Katainen ja P. Kotila (Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura), 197–250.

- 18 Mikko Majander (2006) 'Pitkä parlamentti 1939–1945', teoksessa Mikko Majander, Vesa Vares & Mikko Uola, *Kansanvalta koetuksella, Suomen eduskunta 100 vuotta*, osa 3 (Edita), 265–335.
- 19 Mikko Majander (2010b) 'Paasikivestä Kekkoeseen', saman tekijän teoksessa *Paasikivi, Kekkonen ja avaruuskoira: Historiaesseitä* (Helsinki: Siltala), 71–185.
- 20 Ks. Mikko Majander (2014) *Lukemisen hulluus: Esseitä aikamme kulttuurista* (Helsinki: TSL & Into).
- 21 Nimim. Kirsimarian blogikirjoitus 'Kommentteja kirjasyksyyn', 18.8.2014, <http://kirsimarsia.wordpress.com/2014/08/18/kommentteja-kirjasyksyyn>
- 22 Tekijän muistiinpanot Mikko Majanderin väitöstilaisuudesta 11.9.2004.
- 23 Em. Majanderin haastattelu, *Yliopisto* no. 2, 2014.
- 24 Tony Judt, 'Words', *The New York Review of Books* Blog, 17 June 2010, <http://www.nybooks.com/blogs/nyrblog/2010/jun/17/words/> Deutscherin Trevelyan-luennot julkaistiin tuoreeltaan suomeksi nimellä *Venäjän valankumous jatkuu yhä* (suom. Jaakko Tervasmäki, WSOY 1967). Elegantin Taskutieto-sarjan nide näkyi aikoinaan monen nuoren vasemmistolaisen kirjajhylyssä, kansikuvana Dmitri Moorin suggestiivinen juliste Venäjän kansalaissodan ajalta: *Joko liityit vapaaehtoiseksi?* Kirjasen voi arvella muokannan nuorten lukijoidensa kuvaa Neuvostoliitosta ja kenties luoneen uskoa sen vallankumoukselliseen potentiaaliin.
- 25 Tekstissä mainittujen lisäksi *Kansallisbiografiaan* tehty tasapainoinen laaja pienoisbiografia, Mikko Majander (2005) 'Lipponen, Paavo', <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/8170/>
- 26 Näin herkkiin asioihin ei voi panna viitteitä. Jokainen alaa tunteva tietää tapauksia. Olen itse jossain määrin ollut tällä tiellä *Karkkilan historiassa* (1992) puserdamalla sodan jälkeisen ajan yhteen lukuun. Pääsyy oli se, että tekstiä oli jo liikaa.
- 27 Matti Virtanen (2007) 'Epilogi', teoksessa *Kaksi kirjaa – ja se kolmas: Seppo Toivaisen ja Matti Virtasen kirjeenvaihtoa 1996–2005*, toim. M. Virtanen (Helsinki: WSOY), 464–5.
- 28 Holger Weissin, Tuomas M.S. Lehtosen ja aikoinaan Juha Sihvolan kertomaa tekijälle.
- 29 Turussa äskettäin tutkittu tekijä, ks. Iiro Loukola (2008) 'Ptolemaiosten omaksumat egyptiläiset piirteet Kallimakhoksella', Kreikkalaisen filologian pro gradu työ, Turun yliopiston kirjasto; perustiedoista ks. *Brill's Companion to Callimachus*, ed. by B.Acosta-Hughes, L. Lehnus, S. Stephens (Leiden: Brill 2011).
- 30 Reinhart Koselleckin lanseeraama käsite, ks. Helge Jordheim (2012) 'Against Periodization: Koselleck's Theory of Multiple Temporalities', *History and Theory* 51, 151–71.
- 31 Historiallisen yleissivistyksen monikäyttöisyys ilmeni jopa Suojelupoliisin palveluksessa, kun olin vieraana Saksassa. Kun tavattiin isännät ensimmäisen päivän illallisella, oli ensin hiukan jäykkää, niin kuin saksalaisten poliisimiesten seurassa saattaa olla. Isännät kysymään, mitä oli päivällä tehty.

Kimmo Rentola

Kerroin käyneeni Kölnin tuomiokirkossa katsomassa kolmen itämaan tietäjän pyhäinjäännöksiä. Milanon entisenä asukkaana tiesin, että ne oli tuotu sieltä, ja Kölnin kasvu merkittäväksi pyhiinvaellus- ja kauppakeskukseksi alkoi siitä. Saksalaisen kasvoille levisi lämmin hymy: ”Joo, rosvottiin ne italialaisilta.”

- 32 Eelco Runia (2014) *Moved by the Past: Discontinuity and Historical Mutation* (New York: Columbia University Press), 216.
- 33 Geert Mak (2007) *In Europe: Travels Through the Twentieth Century*. Translated from the Dutch by Sam Garrett (New York: Pantheon Books).